

Salamandra: un viatge cap a la identitat o la lliçó de la Història

RESUM: Lectura de l'obra de teatre *Salamandra* (2005), de Josep M. Benet i Jornet, com a reflexió sobre la societat contemporània i el paper que hi juguen la memòria històrica, les tradicions culturals o la diversitat d'identitats.

PARAULES CLAU: Teatre català, *Salamandra*, Josep M. Benet i Jornet.

ABSTRACT: A reading of Josep M. Benet i Jornet's play *Salamandra* (2005), seen as a reflexion upon contemporary society and the rôle of historical memory, cultural traditions and diversity.

KEYWORDS: Catalan theatre, *Salamandra*, Josep M. Benet i Jornet.

Heus aquí un viatge, en el temps, en l'espai, des del jo a l'alteritat, des de l'alteritat al jo; des de d'individual al col·lectiu i des del col·lectiu a l'individual; des de l'actualitat a la història i des de la història a l'actualitat; des de l'escriptura a l'obra i des de l'obra a l'escriptura. Perquè el protagonista, un realitzador de cinema d'èxit, s'encara, en iniciar-se l'obra, al seu pròxim projecte. Ho fa en la tranquil·litat d'un espai que reconeix com a seu i, doncs, des de les seguretats de la casa i dels amors materns, de la nacionalitat inqüestionada i de la seva pròpia identitat que res no vol saber dels fantasmes que van apareixent al seu voltant. Aferrat a aquesta «seva» realitat, es resistirà a assumir-ne una altra: el seu viatge és un viatge, diríem, forçat, que segueix amb una certa displicència, només perquè la noia, Hilde, ella sí, vol tancar un deute amb ella mateixa, allí on els destins individuals, els dolors personals i col·lectius, la història més tràgica del segle que hem deixat enrere, s'han mostrat amb tota la seva força, tanta, que encara avui en vivim les conseqüències, en som la conseqüència. De tot això, del viatge i de l'aventura amorosa, en naixerà el projecte: una història melodramàtica que, com la d'Ulisses, és la d'una renúncia, però que l'espectador percep com a insuficient o, si més no, com a esbiaixada, perquè les vivències del protagonista que han servit per bastir-lo arrossegueu tot d'elements col·lectius que al capdavant semblen ignorats. I és que *Salamandra* és Claud però és, també, Travis, el seu amic i antagonista que se situa en un segon pla, en una mena de desdoblament estètic i moral davant de la realitat i que no costa gaire de

referir a les diverses dedicacions professionals de l'autor, en aquest cas Benet i Jornet. L'obra, doncs, es converteix en un discurs sobre la seva pròpia creació (hi ha alguna obra que no ho sigui, això?), en una reflexió sobre el tractament dramàtic, sobre la convergència o divergència dels discursos teatrals.

Potser la força de l'obra, que avança en un perfecte domini de la progressió dramàtica, planteja molts dels grans temes, personals i col·lectius, que s'han instal·lat al centre dels debats ideològics sobre l'actualitat: la identitat, les tradicions culturals, la memòria històrica, la destrucció i preservació de la natura, i tants d'altres. Hi apareixen, però no de forma doctrinària sinó, simplement, com a part integrant dels personatges, com a elements conformadors de la seva manera de ser, de les seves actituds, de les seves preses de posició. I, per tant, en la complexitat que ens donen les diferents perspectives. Perquè Benet, al capdavall, parla de tots nosaltres, de tots nosaltres en aquest entorn globalitzat al qual ens encarem amb la sorpresa de trobar-nos-hi acompanyats i amb la nostàlgia per les pèrdues que no voldríem que es produïssin.

Salamandra s'afegeix al conjunt d'obres d'aquests darrers anys que reflexionen entorn de la memòria històrica. Més ben dit: posa sobre la taula, com qui no fa res, les conseqüències de la desmemòria. Per això m'agrada pensar que en algun moment de la redacció va tenir present, ara que sobre aquests temes se n'ha parlat tant, un llibre com *Els catalans en els camps nazis*, de Montserrat Roig. I és que hi ha un personatge, el que dona peu a la recerca i actua com a catalitzador del viatge, que, tot i no ser físicament present a l'escena, hi apareix perfectament dibuixat amb tot el que té de tràgic. Em refereixo al pare biològic del protagonista, l'anella trençada de la memòria, la víctima de les guerres i dels exilis d'aquest «nostre» tan civilitzat segle XX. Una víctima que, com la majoria de les víctimes, no arrossega la grandesa de la tragèdia sinó la misèria de la degradació. Potser com cap altre, aquest personatge absent sintetitza l'individual i el col·lectiu. Síntesi feta en el fracàs, en la pèrdua, i no pas gaire diferent de la síntesi que, en la cara contrària, la de l'èxit, en fa el seu fill, Claud, el qual adopta una despreocupació forçada que és herència de les mateixes guerres, dels mateixos exilis, dels mateixos camps d'extermini, que vol ignorar.

L'extinció: aquest és el gran tema de l'obra i una de les constants en l'obra de Benet i Jornet. La consciència que el temps i, amb el temps, la història eliminen inexorablement els mons personals i col·lectius. És llei de vida, però massa sovint l'acció violenta o, simplement, l'abstenció interessada imposen uns canvis i, amb ells, la infelicitat o la destrucció dels homes i del seu món. La salamandra del desert, ferida i en perill d'extinció, dona, al tema, una dimensió simbòlica; també, però, el *wolpertinger*, que, tot i les seves mutilacions, és capaç de desvetllar la memòria personal de Hilde, els lligams amb la seva terra i les contradiccions dels

seus homes i d'ella mateixa. No sé si les seguretats, la continuïtat, que representa Emma, situada enmig del desert, aïllada, lluitant per guarir la salamandra ferida i mantenir l'equilibri familiar, no representa, al capdavant, una mutilació superior a la que haurà d'assumir Claud per sobreviure, si és que decideix sobreviure; superior encara a la de les identitats històriques, que no són altres que les que ens hem construït, personalment i col·lectivament, per donar-nos un sentit, una raó. La plaça del Pedró, buida actualment dels que la van construir per viure-hi, marc del melodrama que Claud hi pensa filmar, es converteix en símbol d'aquesta extinció del sentit. Que és, al capdavant, un crit d'alarma en defensa de la continuïtat.

Perquè sembla com si l'obra acceptés aquest final apocalíptic, com si es limités a reclamar, per a les generacions futures, no gaire més que una mica de felicitat, la que no varen poder tenir els seus antecessors. Però tampoc aquí les coses són tan simples perquè d'aspiracions a la felicitat n'hi ha de moltes menes i l'obra ens en dóna mostres ben variades, des de la que oferia Hitler fins a la d'Emma. O la de la salamandra, la qual, al capdavant, s'alimenta del foc i sobreviu enmig del perill; o, simplement, s'extingeix perquè vol sobreviure lluny del terrari on l'han confinada. Res a veure amb el «final de la història» de què es parlava fa uns anys. Ben al contrari: el que l'obra ens dóna és la lliçó de la història, la seva moral. Perquè encara hi ha depredadors i salamandres en perill d'extinció, triomfadors i fracassats, víctimes i botxins, vencedors i vençuts. I tota una història per construir. Ah!, per si algú en dubta, aquest és un melodrama.